

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ'NİN MENŞEÜ'L-İNŞÂ'SI

Doç. Dr. İ. Hakkı AKSOYAK*

ÖZ: Adının önüne müverrih, edip, bürokrat ve entelektüel gibi sıfatlar eklenerek anılan ve bu sıfatları şahsında taşımasından dolayı da şöhreti günümüze kadar ulaşan Gelibolulu Mustafa Âlî (1541-1600), 59 yıllık ömrüne tarih, edebiyat, maliye, fıkıh, tasavvuf ve mantık alanlarında pek çok değerli eser sığdırmış önemli bir şahsiyettir. Bu güne kadar daha çok tarihçiliği ile tanınan Âlî'nin *Menşeu'l-inşâ* üzerinde detaylı incelemeler yapılmamıştır. Oysa içinde 79 mektup bulunan *Menşeu'l-inşâ* XVI. yüzyıl Osmanlı siyasî tarihi ve sosyal hayat için önemli bir kaynaktır, Ayrıca Âlî'nin biyografisinin de kaynaklarındandır. Bu çalışma ile *Menşeu'l-inşâ*'da yer alan mektupların bölümleri, mektubu yazan veya yazdıran, mektubun yazıldığı kişi ve makam, amacı ve yılı bakımından tasnif edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelibolulu Mustafa Âlî, Menşeu'l-inşâ, Letters

MUSTAFA ÂLÎ OF GALLIPOLI'S MENŞEÜ'L-İNŞÂ

ABSTRACT: Mustafa Âlî from Gallipoli (1541-1600) who is mentioned with adjectives like historian, author, bureaucrat and intellectual, and who is still remembered for having these qualifications is an important person that produced plenty of valuable works in history, literature, finance, canon law, Islamic mysticism and logic. Âlî has been known by his historiography until today and detailed studies have not been carried out about *Menşeu'l-inşâ*. *Menşeu'l-inşâ*, consists of seventy nine letters, which are considerable sources of politic history and social life for 16th Ottoman History. And also it is a source for Âlî's biography. By this essay parts of the letters in *Menşeu'l-inşâ* are classified under the these topics: the writer or the person who makes someone write it, the person or official the letter is addressed to, purpose and year of the letter.

Key Words: Gelibolulu Mustafa Âlî, Menşeu'l-inşâ, Letters,

* Gazi Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Böl. Ankara aksoyak@yahoo.com.

XVI. yüzyılın tanınmış simalarından Mustafa Âlî Gelibolu'da 25 Nisan 1541'de dünyaya geldi. Asıl adı Mustafa'dır. Kaynaklarda Âlî, Âlî Çelebi, Gelibolulu Mustafa Çelebi olarak geçmektedir. Bazı kaynaklarda ise doğum yeri, adı ve mahlası birleştirilerek Gelibolulu Mustafa Âlî şeklinde zikredilmektedir.

Altı yaşında okula başladı. Dokuz yaşındayken Habib-i Hamidî ve Sürurî'den tefsir ve fıkıh dersleri aldı. On altı yaşında İstanbul'a giderek Rüstem Paşa, Haseki ve Semaniye medreselerine devam etti. Önceleri Çeşmî, daha sonra Âlî mahlasıyla şiirler yazdı. Medrese eğitimi tamamlandıktan sonra 1561(968)'de, 20 yaşında iken, Şehzade Selim'in Kütahya'daki sarayına gitti. Bir aralık İstanbul'a gelerek Kanunî Sultan Süleyman'a mağdur olduğunu bildirdi ise de yüz bulamadı. Şehzadenin yanında iki yıl divan kâtipliği yaptı. 1562-1563 yılına kadar kaldığı şehzadenin yanından Tütünsüz Hüseyin Bey ile geçinememesi üzerine, Şam Beylerbeyi Lâlâ Mustafa Paşa'nın davetiyle önce Halep'e sonra Şam'a gitti ve orada altı yıl divan kâtipliği yaptı. Lâlâ Mustafa Paşa Yemen serdarlığına atanınca, Mısır'a geçti. Mustafa Paşa'nın azli üzerine 1569'da Manisa'da sancak beyi Şehzade III. Murad'a sığındı ve kendini affettirmeyi başardı. 1574'te Bosna beylerbeyi Ferhat Paşa'nın yanına gönderildi. Orada sekiz yıl kaldı. Bu arada dönemin önde gelen sanatçılarından Yahya Bey ve Âşık Çelebi ile görüştü. III. Murad'ın padişah olması üzerine (1574) İstanbul'a dönerek tahta çıkışını kutlayan kasideler yazdı ve *Zübdetü't-Tevârih* adlı eserini sundu. Lâlâ Mustafa Paşa 1577'de Gürcistan ve Şirvan seferine giderken, Âlî'yi münşi olarak yanına aldı. Paşanın yanında iki yıl vazife yaptı. Defterdarlık ve nişancılık görevlerini talep ettiyse de kabul edilmedi. 1578'de Halep tımar defterdarlığına tayin olundu. Hamisi Mustafa Paşa'nın azlinden sonra Trabzon'a gitti ve orada gönderilen erzakın depolanması ile ilgilendi. 1581 yazını Van'da geçirdikten sonra, kışın tımar defterdarlığı göreviyle Halep'e gitti. 1582'de aynı yerde yazdığı *Câmi 'ü'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr* adlı eserini padişaha sunmak ve görev istemek için İstanbul'a geldi. Ancak bu arada yükselmek bir yana Halep'teki görevinden de oldu. İki yıl sonra Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından Erzurum hazine defterdarlığına atandıysa da altı ay sonra azledildi. 1585'te Bağdat mal defterdarlığına atandı; bir yıl sonra İstanbul'a geldi ve uzun süre açıkta kaldı. 1589'da Sivas defterdarı olarak görevlendirildi. Erzurum defterdarlığı görevindeyken genç şair Ömer ile tanıştı ve ona Nefi mahlasını verdi. Bir müddet sonra ise atandığı Sivas defterdarlığından da azledildi. 1592 Temmuz'unda ikinci defa yeniçeri kâtibi, Ekim'de defter emini, 1592 ocağında yeniden yeniçeri kâtibi oldu. Bu görevi sırasında tesadüfen Fatih Camii civarından geçen padişah III. Murat'ın, yapılmakta olan bir evde üç yüz kadar yeniçeri ve acemi oğlanın çalıştığını görmesi ve evin Âlî'nin olduğunu öğrenmesi üzerine azledildi. Aynı yıl, 18 yıl

aradan sonra, doğduğu yer olan Gelibolu'ya döndü. Daha sonra İstanbul'a gelerek III. Mehmet'in tahta çıkışını kasidelerle kutladı ve *Künhü'l-Ahbâr* adlı tarihini bitirebilmek için Mısır defterdarlığını talep etti. Ancak bazı entrikalara karıştırılması üzerine şair, yine istediğini elde edemedi. Bunun üzerine İkinci kez Sivas defterdarlığı, Amasya (1595) ve Kayseri sancak beyliğine atandı. Bundan sonra Cidde sancak beyliğine atanıp 1600 (1008) yılında bu görevindeyken vefat etti. Cidde'de defnedildiğinden söz ediliyorsa da mezarı şimdiye kadar bulunamamıştır (AKSOYAK, 2003; 1-60)

Âli tarih, edebiyat, iktisat, ahlâk, devlet yönetimi, tasavvuf vs. sahalarında irili ufaklı 70'ten fazla eser vermiş velut bir şahsiyettir. Âli'nin bu güne kadar pek çok eseri üzerinde durulmasına rağmen döneminin siyasî ve sosyal olaylarına ilişkin mektup örneklerini içeren ve aynı zamanda Âli'nin biyografisinin kaynaklarından olan *Menşeü'l-inşâ* adlı eseri bütünüyle değerlendirilmemiştir.

Âli, *Nushatü's-selâtin*'de *Menşeü'l-inşâ*'dan söz açarak eserin içeriği hakkında az da olsa bilgi veriyor. Buna göre Âli, *Menşeü'l-inşâ*'yı aşağı yukarı kırk yaşlarında iken (998/1580) ve beş bölüm halinde yazmıştır. *Fe-ammâ şol zamân ki sinn-i şikeste, hisâb erbaîne peyveste, belki hamsîn hevâlarında ânen fe ânen kemer-beste oldı. Bu aralıkda nazm-ârâlık ve bu mâ-beynde cevâhir-nümâlık gösterilüp evvelâ suver-i mekâtib beş bâb üzre tertib olındı ve nâm-ı mergûbına 'inde'l-fusahâ Menşeü'l-inşâ konıldı.* (İNAL, 1926: 94; ÇERÇİ, 2006: 52.) *Hattâ dîbâcesinde bu güne bir kıta şeb-i târik-i müsevvedâtına şem'a ve mihr-i münîr-i vâridâtına bir lem'a vâkı' oldı.*

Bir kadeh bâde gibidür inşâ

Neş'esidür içindeki esrâr

İki ebrûdur iki mısra'ı

Şekl-i mahbûb nesr-i güher-bâr (ÇERÇİ, 2006: 52.).

Âli, *Sadef-i Sad Güher* adını verdiği antolojisinde *Menşeü'l-inşâ*'nın ismini şöyle anar:

Dahı mecmû' Menşe'ü'l-inşâ

Dahı matbû' *Tuhfetü's-sulehâ* (AKSOYAK, 1997: 305).

Menşeü'l-inşâ'nın beş bölümden oluşan mektup örnekleri olduğunu tezkire yazarlarından Hasan Çelebi belirtir (KINALIZADE, 1989: 593); aynı bilgiyi Bursalı Tahir tekrar eder (BURSALI TAHİR, 1322: 12). Şemseddin Sami ise eserin ismini anmakla yetinir (ŞEMSEDDİN SAMİ, 1311: 3050). J. v. Hammer, Âli'nin biyografisini

yazarken *Menşeu'l-inşâ'*dan yararlanır. İçin yararlanmışır (BABİNGER, 1992: 148). Cornell Fleischer, *Menşeu'l-inşâ'*ya sık sık atıfta bulunarak eserdeki bazı mektupları özetler (FLEİSCHER, 1996: 129).

Menşeu'l-inşâ muhtemelen 996/1587-1588 yılında tertip edilmiştir (AKÜN, 1989: 421). Eserde yer alan mektuplardan en erkeni 1569; en geçi 994=1585 tarihini taşımaktadır.

Âlî, eserini “Fasıl” adını verdiği beş bölüme ayırır. Bu bölümlerde ele aldığı konuyla ilgili mektupları bir araya getirir. Bölümlerin başlıkları şöyledir:

1. Tavâmîr-i Mahabbet (Dostluk mektupları)
2. Tefhîm-i Hâlet (Durum bildiren mektuplar)
3. Sipârîş-i Maslahat (İş isteme mektupları)
4. Menâşîr-i Tehniyet (Tebrik mektupları)
5. Nâmehâ-yı Taziyet (Taziyet mektupları) (İNAL, 1926: 94; ŞEKER, 1997: 57-58).

Bölümlerde işlenen konuları bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

Bölümler	Mektubu Yazan Veya Yazdıran	Yazıldığı Kişi Ve Makam	Amacı	Yılı
I.Fasıl-İ Evvel Tavâmîr-İ Mahabbet [185a...]				
1	Musahib Şemsî Paşa	Muhammed Hudâbende	Teşekkür	?
2	G. Mustafa Âlî*	Bazı ahabab	İştihakname	?
3	G. Mustafa Âlî*	Bir can dostuna	İştihakname	?
4	G. Mustafa Âlî*	Sâhib-i saâdetden biri	İştihakname	?
5	G. Mustafa Âlî*	İbrahim adlı Emir	Mektup isteği	?
6	Lâlâ Mustafa Paşa	Sultan Selim	Bağlılıklarını Bildirme	Yemen Serdaryken azl olunca
7	Şeyh Muhyiddîn	Atebe-i aliyye	Evkaf tamiri	?

II. BÂB-I SÂNÎ TEFHÎM-İ HÂLET [195 b...]				?
8	G. Mustafa Âli*	Hinnâzade Ali Efendi	İstanbul yangını	977
9	G. Mustafa Âli*	Budun Defterdarına	Heft Meclis Adli Eseri	?
10	G. Mustafa Âli*	Vezir Mustafa Paşa	Bosna Kopaş Defterdarlığı talebi	?
11	Bosna Sancak Beyi	Âstâne	Bosna'daki eşkıyanın bertarafının ödüllendirilmesi	982
12	Beylerin dilinden	Veziriazam Mehmet Paşa	Sultan Murat'ın cülûsuna	?
13	Sultân Murâd Han	Erkân	Sultan Murat'ın cülûsuna	982
14	Bosna Sancak Beyi	Der-i devlet	Sultan Murat'ın cülûsuna	?
15	G. Mustafa Âli*	Bir can dostu		?
16	Budun Beylerbeyi Mustafa	Dergâh	Bosna'da Üç köprü ile bir sebilhanenin yapımı	?
17	G. Mustafa Âli*	Sadrazam Mehmet Paşa	Zeamet dağıtılması ricâsına	?
18	G. Mustafa Âli*	Selîm Han	Ayaklar altına alınanların nitelikleri	?
19	Eşrâf	Sultan Selim Han	Nakîbüleşrâflık ricâsı	?
20	G. Mustafa Âli*	Rumili Beylerbeyi Musahib Mehmet Paşa	Aracılık isteme	?
21	G. Mustafa Âli*	Rumili Beylerbeyisi Musahib Mehmet Paşa	Bağdat'a atanma üzüntüsü ve aracılık isteme	?
22	Bosna Sancak Beyi	Erkân	Müslümanlığı seçmiş biri için timar verilmesi isteği	?
23	Kilis Sancak Beyi	Padişahlık makamı	Uzun Adli kalenin alınışı	991
24	Halepliler	Erkân-ı hümâyûn	Akarsu konusunda	?

25	Halep Beylerbeyi Veysî Paşa	Erkâna	Arz	Van muhafazâ iken
26	G. Mustafa Âlî*	Hâce efendi	Terfi beklentisi	?
27	Şamlı Hâkim Mollâ Muhammed-i Şirvanî	Âstâne	Maaşının artırılması talebi	?
28	G. Mustafa Âlî*	Vezîr	Nişancılık isteği	?
29	Husrev Paşa	Hoca Efendi	Azilden şikâyet ve görev beklentisi	988
30	Cenâb-ı pâdişâhîden	Bütün ülkelere	Mehmet Giray isyanından sonrakî Fetihname	993
31	Padişah	Levendoğlu Aleksandır Han	İtaat İsteği	?
32	Halep Beylerbeyi Veysî Paşa	Padişah	Osman adlı tercümanın verdiği zarar hakkında	
33	G. Mustafa Âlî*	Ashâb-ı saâdetden birine	Nişancılık veya Kahire Sancakbeyliği talebi	984
34	G. Mustafa Âlî*	Bir vezire	Nişancılık isteği	?
35	G. Mustafa Âlî*	Erbâb-ı devletün birine	Nişancılık isteği	
36	Ekâbir-i asrın biri	Hâce Efendi	Terfi isteği	?
37	Üveys Paşa	Şehzade hazretlerine	Gelibolulu Mustafa Âlî hakkında	Halep tımar defterdarı iken
38	Üveys Paşa	Padişah	Gelibolulu Mustafa Âlî terbiyetini yazmış	994
39	G. Mustafa Âlî*	Sadrazam Osman Paşa	Azilden şikâyet	?
40	Ekâbirden biri	Vezîr-i azam	Sinan Paşa azlını tesliyet	?
41	Zeyrek Ağa'nın babası	Mahrem-i harem-i şehriyâr Zeyrek Ağa	Gelibolulu Mustafa Âlî'nin durumu	?
42	G. Mustafa Âlî*	Mısır Valisi İbrahim Paşa	Mısır veya Halep'te görev isteği	Erzurum defterdarı iken
43	G. Mustafa Âlî*	?	Kerbelâ sebilhane	994

			tevlîyet berâtı	
44	G. Mustafa Âli*	?	Sebilhanenin sakkâ ve müsebbilînün berâtı sûretleri	994
45	Serdar Mustafa Paşa	Levendoğlu Aleksandır Han	Velâyet berâtı. Ahitname mazmûnını mutazammındır	994
46	Müderriş Mevlânâ İlahî	Şirvan müftüsüne	Tayin isteği	?
47	Padişah	Bitlis vâlisi	Ocaklık verilmesi	?
48	G. Mustafa Âli*	Kuzatdan biri	Hamit adlı Kilis kadısının cahillîği ve zalimlîği	?
49	Padişah	Tokmak Han	Serdâr Mustafa Paşa	Şirvân fethine başlarken
50	G. Mustafa Âli*	Der-i devlet	Halep tezkireci ve deftereminin rüşveti	Halep Tımar Defterdarı iken
51	G. Mustafa Âli*	Der-i devlet	Halep Tımar Defterdarı tarafından	?
52	G. Mustafa Âli*	Bir sâhib-i saâdet	Geçim sıkıntısı ve borçları	Van'ı korurken
53	G. Mustafa Âli*	Serdâr hazretlerine	Kendi hakkında arz.	?
54	G. Mustafa Âli*	Demirkapu'da serdâr vezir Osman Paşa	Bağlılıklarını bildirme	?
55	G. Mustafa Âli*	Sadrazam	Görev isteği	?
III. FASL-I SÂLİS SİTÂYİŞ-İ MASLAHAT [258b...]				?
56	G. Mustafa Âli*	Padişah	Görev beklentisi	
57	G. Mustafa Âli*	Mahremân-ı harem-i saâdetden biri	Câmîl-buhûr'un padişaha ulaştırılması için	
58	G. Mustafa Âli*	Muhyî Efendi	Karşılama isteği	Konya'ya varıldığında
59	G. Mustafa Âli*	Erbâb-ı devletden biri	Eserlerini padişaha göndermek için	

60	G. Mustafa Âli*	Fazilet sahibi birine	Teehhül için	
61	G. Mustafa Âli*	Mesudî Efendi	Ev tahliyesi için yardım	
62	G. Mustafa Âli*	Ekâbir-i asrun biri	Zeamet isteği	
63	Yemen Emirlerinden Şeyh Ali Bey	Erkân-ı devletten biri	Tayin isteği	
IV. FASL-I RÂBİ MEÂŞİR-İ TEHZİB [265a]				
64	Kazıasker	Mısır-ı Kâhire Beylerbeyi	Elvah kazasına tayin isteği	
65	G. Mustafa Âli*	Mevlânâ Azmî Efendi	Tehniyetname [Şehzade Mehmet'e Hoca olması]	
66	Ekâbir-i asrın birinden	Sadrazam	Tehniyetname [Vezirlik]	
67	G. Mustafa Âli*	Sadrazam Ahmet Paşa	Tehniyetname [Vezirlik]	
68	G. Mustafa Âli*	Nişancı Mehmet Paşa	Tehniyetname [Vezirlik]	
69	G. Mustafa Âli*	Bir beylerbeyi	Tehniyetname [Beylerbeyilik]	
70	G. Mustafa Âli*	?	Tehniyetname [Şeyhülislâmlık]	
71	G. Mustafa Âli*	İzzi Efendi	Tehniyetname [Şehzade hocalığı]	Şehzâde hocası olduğunda
72	G. Mustafa Âli*	Sultan hazretleri	Tehniyetname [Doğum]	
73	G. Mustafa Âli*	Siyavuş Paşa	Tehniyetname [Vezirlik]	Bayram öncesi
74	G. Mustafa Âli*	Üveys Paşa İbrahim Paşa	Tehniyetname [Vezirlik]	
75	G. Mustafa Âli*	Üveys Paşa	Tehniyetname [Defterdarlık]	Kırım Hanı hezimetley ken
V. FASL-I HÂMİS NÂME-İ				
76	G. Mustafa Âli*	Kapıbaşısı Vezir Osman Paşa	Tehniyetname	
77	G. Mustafa Âli*	Lâlâ Mustafa Paşa	Tehniyetname [Kıbrıs'ın fethi]	

78	G. Mustafa Âli*		Taziyetnâme [Derviş Bey'in şaraptan ölmesi]	
79	G. Mustafa Âli*	Kudüs Müftüsü	Taziyetnâme [Burhaneddin adlı oğlunun vefatına]	

Tabloda da görüldüğü üzere, *Menşeu'l-inşâ* Âli'nin bazı devlet büyükleri ve kendisi için yazdığı mektuplardan oluşuyor. Toplam 79 mektup bulunan eserde, 49 mektup Âli'nin kaleminden çıkmıştır. Âli'nin kaleme aldığı mektuplardan 23'ü de kendi hakkında devlet büyüklerine yazdığı arzdır. Bununla birlikte ayrıntıya girildiğinde bazı mektuplarda birden fazla konunun ele alındığı görülür. Eserdeki konular, Âli'nin kendisiyle ilgili olanlar ve diğer konular olarak ikiye ayrılabilir:

I. Âli ile İlgili Olan Mektuplar

A. Hayatı ile İlgili Olan mektuplar

1. *Aracılık isteme*: Âli, Rumeli beylerbeyi musahip Mehmet Paşa'dan Bağdat defterdarlığına atanamamanın üzüntüsünü belirterek aracılık yapmasını ister (20, 21). İki mektubunda da eserlerinin padişaha ulaştırılması için isteğini belirtir. Bir mektubunda adını açıkça verdiği *Câmiül-buhâr* adlı mesnevisi (57); diğer mektubunda da isim zikretmeden eserlerini padişaha göndermek için aracılık (59) talebinde bulunur. Ortaçağda yöneticiler, bilim adamları ve sanatkârlar zümresinin hamisi konumundaydı. Şair veya bilim adamı, eserini dönemin yöneticisine sunmaya ve eserinin karşılığını almaya çalışırdı (İNALCIK, 1926: 2003). *Menşeu'l-inşâ*'daki iki mektup da Âli'nin eserlerini padişaha ulaştırmak için nasıl bir arayış içinde olduğunu açıkça göstermektedir.

2. *Azilden şikâyet*: (39).

3. *Bağlıklarını bildirme*: (54).

4. *Durumundan şikâyet*: Gelibolulu Mustafa Âli'nin durumu hakkında başkalarının mektubu (36, 38, 41) ve kendi hakkında arz (53).

a. *Ev tahliyesi için yardım isteği*: (61). Mesûdî Efendi'ye yazdığı mektubunda, önce Bağdat ziyâretinden memnuniyetini dile getirir. Sonra Konya'ya geldiğini, Mevlânâ Tacettin İbrahim Çelebi'den bayram ya da en geç bayram sonuna yetiyecek şekilde uygun, uğurlu geldiğine inanılan, yaz kış oturulabilecek bir ev bulmasını ister; ancak başlangıçta tahliyesinde zorluk çekilir [263 a].

b. Geçim sıkıntısı ve borçlarını ödeyememesi : Mektupların birinde Âlî, geçim sıkıntısından söz ederek borçlarını ödeyemediğini dile getirir (52).

7. Görev beklentisi ve isteği: *Heft Meclis* adlı eserini sunarak görev bekleme (9), Bosna Kopaş defterdarlığı talebi (10), Nişancılık isteği (28, 34, 35), nişancılık veya Kahire sancakbeyliği talebi (33), Mısır veya Halep'te görev isteği (42), Halep Tımar Defterdarı tarafından (51). Âlî'nin, görev beklentisini 55. ve 56. mektuplarda da görebiliriz.

8. İhtiyakname: İhtiyakname (2, 3, 4), mektup isteği (5).

9. Karşılanma isteği: (58).

10. Kerbelâ'daki sebilhane'nin tevliyet berâtı: Kerbelâ'da sebilhanenin tevliyet berâtı (43), sebilhanenin sakkâ ve müsebbilinün berâtı sûretleri (44).

11. Terfî: Terfî beklentisi (26).

12. Velâyet berâtı: Velâyet berâtı. Ahdname mazmûnını içermektedir (45). Bu ahitname Lâlâ Mustafa Paşa tarafından Levendoğlu Aleksandır Han'a yazılmıştır. II. Aleksandır, Kakhet kralı (1527-1605) I. Levân'ın oğlu olup 1574'te tahta çıkar. 5 Eylül 1578'de Osmanlı ordugâhına gelerek itaatini arz eder. Ülkesini yurtluk-ocaklık "Kakhet Eyaleti" adıyla, Osmanlı topraklarına bağlar. 1587'de Çar Fedor'un teklifi ile Rusya ile himaye ve dostluk anlaşması yapar. Şah I. Abbas'ın Gürcistan üzerine baskı yapmasıyla kasım 1603'te oğlu I. David lehine tahttan çekilir. İran'da katledilen I. David'in yerine tahta geçen diğer oğlu Giorgi ile birlikte 12 Mart 1605'te Safavî muhafızlarının da yardımı ile Müslüman/Şîî olan oğlu I. Konstantin tarafından katledilir (ALLEN, 1932: 25; KIRZIOĞLU, 1993).

13. Zeamet isteği: Zeamet isteği (62).

B. Sanatı ile İlgili Mektuplar

1. Beğendiği Şairler: Kendisine Ali Şir Nevayî, Hâfız-ı Şirazî ve Abdurrahman-ı Câmî'yi örnek aldığını beyan etmektedir (187b) Devletine bağlı, bilgi ve erdem sahibi olduğunu ifade eden Âlî, yirmi yıldan beri üç pâdişâha hizmette bulunduğunu; o zamana gelinceye kadar on sekiz eser kaleme aldığını ve bütün ülkelerde Osmanlı ülkesinin Molla Câmî'si olarak şöhret kazandığını ileri sürmektedir (213a). Eserinin bir başka yerinde kendisini düzyazıda Hâce-i Cihân'a, şiirde dönemin Câmî'sine benzetir ve Bozdağ'da pek çok eser kaleme aldığını ifade eder (237b).

Âlî'nin kendisini Mollâ Câmî'ye benzetmesi boşuna değildir. Mollâ Câmî (ö. 1492), üç divan ve yedi mesnevi sahibidir. Câmî'nin manzum edebî eserlerinin dışında 31 kadar mensur eseri bulunmaktadır. (OKUMUŞ, 1993: 94). Âlî, Mollâ Câmî'nin eserlerini örnek alarak yeni eserler meydana getirmiştir. Zaten Âlî'nin Divanları'nda söyledikleri ile *Menşeu'l-inşâ*'dakiler örtüştüğünden Câmî'nin Âlî'ye etkisi olduğunu gösteriyor.

2. İnşâ sanatındaki yeteneğine ilişkin söyledikleri: Âlî, düzyazıda dünyanın her yerinde okunur ve yazılır dokuz eser kaleme aldığını söyledikten sonra *Enîsü'l-kulûb*, *Râhatü'n-nüfûs*, *Nâdirü'l-mehârib*, *Nusret-nâme*, *Heft meclis*, *Tuhfetü's-sulehâ*, *Hilyetü'r-ricâl*, *Menşe'ü'l-inşâ*, *Zübdetü't-tevârih* (230b) adlı eserlerini inşa sanatındaki yeteneğine örnek olarak gösterir. İnşâ sahasındaki eserlerini sıraladıktan sonra kendisi hakkında, düzgün söz söyleyen, akranı arasında az bulunan, bilgiyle donanmış, incelikle süslenmiş, tarihten anlayan, hikmeti bilen (237b) münşilerin övücü gibi sıfatlar kullanır. Hatta daha da ileri giderek mektuplarının İran'ın erdem sahibi kimseleri tarafından son derece takdir edildiğini (238b) belirtir.

C. Eserleri ile İlgili Bilgiler

Âlî, *Menşeu'l-inşâ*'da İmam Gazzâlî'nin *Eyyühe'l-veled* adlı eserinin dışında başka bir eserden söz etmez. O eseri de anmasının nedeni kendi yaptığı tercüme dolayısıyladır. Âlî, *Menşe'ü'l-inşâ*'da şu eserlerine yer verir. *Câmi'ü'l-buhûr Der Mecâlis-i Sûr* 259a, 258b, 235b, 236b, *Dîvân-ı Fârsî* 230b, *Dîvân-ı Türki* 230b, *Dürr-i Mekkûn* 184b, *Enîsü'l-kulûb* 230b, *Eyyühe'l-veled*, *Fethnâme* 213a, 242a, *Heft Meclis* 198b, 230b, *Hilyetü'r-ricâl* 230b, *İşrâku't-tevârih* 260b, *Menşe'ü'l-inşâ* 185a, 230b, *Mihr ü Mâh* 230b, *Mihr ü Vefâ* 230b, *Mühr (Mühr redifli kaside)* 270a, *Nâdirü'l-mehârib* 230b, *Nusret-nâme* 211a, 212b, 226a, 230a, 230b, 235b, 236a, 237b, 240, 241b, 256a, 259a, *Râhatü'n-nüfûs* 230b, *Riyâzü'l-irfân* 230b, *Tuhfetü'l-uşşâk* 230b, *Tuhfetü's-sulehâ* 230b, *Zübdetü't-tevârih* 230b, *Zübdetü't-tevârih* 260b...

II. Diğer Konular:

1. Asâyîş: Osman adlı tercümanın verdiği zarar hakkında bilgi verilirken (32), bu konuyla ilgili bir başka mektupta da Van'daki asayiş durumu ve görev beklentisi (25) anlatılır.

2. Azli tesliyet: Sinan Paşa'nın azlini teselli etmek için bir mektup kaleme alır (40).

3. Bağlılıklarını bildirme: Lâlâ Mustafa Paşa'nın Sultan Selim'e bağlılıklarını bildirmek üzere gönderdiği bir mektup (6).

4. Cülûs: Sultan Murat'ın cülûsuna (12, 13, 14).

5. Değeri bilinmeyenlerin durumu: Ayaklar altına alınanların nitelikleri (18).

6. Eşkıyanın bastırılması: Bosna'daki eşkıyanın bertarafı ve bunun ödüllendirilmesi (11).

7. Evlilik isteği: Teehhül için (60).

8. Fetihnameler: Osmanlılarda kazanılan zaferleri ve fethedilen yerleri şehzadelere valilere, komşu hükümdarlara, hanlara ve prenslere bildirmek için yazılan mektuplara fetihname adı verilir. Zafer kazanan her hükümdar yanlış söylentileri önlemek, kendisine zarar verebileceklerin umudunu kırmak için şatafatlı fetihnamelerle zaferi her tarafa duyururdu. Fetihnameler, düşmana tehdit, dosta müjde amacını taşırdı. Fetihnamelerin amacı fethedilen yerlerde dirlik düzenliğin sağlanmasına yöneliktir. Bu mektuplarda fethedilen yörenin halkı sükûnete davet edilerek asayiş bozmamaları hususunda uyarılır. Fermana karşı gelinmesi durumunda ise olacıklardan kendilerinin sorumlu olduğu vurgulanır. Adına ne dersek deyelim; bu mektupların üslûbunda Osmanlı otoritesi çok iyi yansıtırdı. Padişahın da bu otoriteyi kullanmaktan çekinmeyeceği aksi davrananların sonlarının ne olacağını açıkça belirtirdi.

Menşeu'l-inşâ'daki mektuplardan üçü Fetihname özelliğini taşır. Söz konusu fetihnamelerin konuları şöyledir: Kilis sınırındaki Uzun adlı kalenin alınışı (23), Mehmet Giray Han isyanının bastırılması (30), Serdar Mustafa Paşa Şirvan fethine tevcîh etmesi (49).

9. Görev isteği: Nakibüleşrâflık ricâsı (19), Azilden şikâyet ve görev beklentisi (29), Van'daki asayiş durumu ve görev beklentisi (25).

10. Görevini kötüye kullananlar hakkında şikâyetler: Hamit adlı Kilis kadısının cahilliği ve zalimliği (48), Halep tezkirecisi ve defteremininin işbirliğiyle rüşvet almaları (50).

11. İmar işleri (İnşa, Tamir): Evkaf tamiri (7), Bosna'da Üç köprüünün tamiri; bir sebilhanenin yapımı (16), Akarsu getirilmesi konusunda (24).

12. İstanbul yangını: İstanbul yangını (8).

13. Maaş artırılması: Maaşının artırılması talebi (27).

14. İtaat isteği: Gürcü hâkimi Levendoğlu Aleksandır Han'a biri padişah, diğeri de Serdar Mustafa paşa tarafından iki mektup gönderilir (31., 45). Bu mektuplara Kartlı Kırallı Davut Han (1564-1578) dışında hepsi olumlu cevap verirler (GÜMÜŞ, 1999: 327). Âlî *Menşeu'l-inşâ*'dan

önce, kaleme aldığı *Nusretnâme* 'de de aynı mektuplar bulunmaktadır (ERA VCI, 1998: 166, 177.)

15. Ocaklık verilmesi: Ocaklık olarak verilmesi (47).

16. Tayin: Tayin isteği (46), Tayin isteği (63), Elvah kazasına tayin isteği (64).

17. Timar isteği: Müslümanlığı seçmiş biri için timar verilmesi isteği (22).

18. Tehniyetname: Beylerbeyilik (69) defterdarlık (75), doğum münasebeti (72), şehzade hocalığı (65., 71), vezirlik (66, 67, 68, 73, 74), şeyhülislâmlık (70), Kıbrısın fethi (77).

19. Taziyetname: sözlük anlamı “birini başına gelen bir felâketten dolayı sabır ve dayanma gücü göstermeye isteklendirme” olarak geçer. Türkçe’de başsağlığı dileme, yakını ölen birini avutma anlamına gelir. Bu sebeple yazılan mektuplara taziyetname denir. Derviş Bey’in şaraptan ölmesi (78), Taziyetname Kudüs müftüsü Abdunnebî’nin Burhanettin adlı oğlunun vefatına (79).

20. Zeamet: Zeamet dağıtılması ricasına (17).

Menşeu'l-inşâ'da Âli'nin nişancılık görevini elde etmede ne kadar istekli olduğu açıkça görülüyor. Âli, mektupların ikisinde nişancılığın kısa tarihini, bu kurumun önemini ve cahillerin eline geçmesinin zararlarını anlatarak zamanın nişancısı Hamza'nın cahilliğini kendisinin ise bu hizmete herkesten çok lâıyk olduğunu belirtiyor (28., 33. mektup) ve nişancı seçilebilmenin şartlarını ise şöyle belirtiyor:

a. Nişancı seçilebilmek, yazı yazmada eskiliğe bağlı değildir.

b. Bu makam bazen ulemaya, bazen münşilere verilmiştir.

c. Münşilik görevinde bulunan kişinin Acem ve Buhara hükümdarlarından bile gelse bu mektupları tercüme edebilecek yeterlilikte olması gerekir; oysa görevde bulunan nişancı bu görevi yapabilecek kabiliyette değildir.

d. Bu işe liyâkati olanlar ortaya çıkmadığında, kadıllardan ve müderrislerden de uygun biri yoksa İran ve Arabistan araştırılıp bu işin hakkeden kimselere verilmesi gerekir.

Âli, bir yandan nişancılık görevini talep ederken bir yandan da nişancılık görevindeki Hamza'nın ne derece cahil biri olduğunu anlatmak için, biraz da esprili bir anlatıma ve söz oyunlarına başvurarak, hakarete varan ifadeler kullanır. *Hamzayı hemzeden seçemez belki Hümeze Sûresini okuyamaz, yazı yazmaktan anlamayan Farsça ve Arapça mektupların tercümesinde yetersiz Hamza adlı bilgisiz birinin nişancılık*

gibi önemli bir göreve lâyık görülmesi büyük ve küçük herkesin şaşkınlığına sebep olmuştur (221b). Aynı kişi hakkındaki ikinci değerlendirme ise şöyledir: Hamza Çelebi adlı kişiye nişancılık görevi verilmiştir ki hamzayı hemzeden seçemez ve Hümeze Sûresini okumayı bilmez aslında padişah divanının saygınlığı ve nişancılık görevinin namusunun gereği nişancı atanırken hatır gönül gözetilmemeli veya yazı yazma sanatında eskilik tek başına etken olmamalıdır. Onun gibi bir kişiye nişancılık verilerek terfi ettirilmemesi; bu görevin böylesine bilgisiz birine uygun görülmemesi gerekirdi. Diyelim ki Acem veyahut Buhara padişahından mektuplar gelse; o mektupların tercümesi emredilse; cevaplarını yazmak ve içeriğini tamamiyle tercüme etmek gerekir. Nişancılık bir görevdir ki uzmanı olanlara mahsûs olup hatta akıllı kimseler içinde hak etmiş kimseler çıkmadığı sürece kadılara ve müderrislere verilmesi gerekir (230 a).

Âlî'nin nişancılık kurumu hakkında verdiği bilgiler tarihi bilgilerle örtüşmektedir. Ancak işi kişiselliğe dökerek nişancılık görevinde bulunan kişiyi karalaması Âlî'nin eleştirisini kişiselleştirdiğini gösteriyor.

Mektubu yazdıranın ve Âlî'nin görevine bağlı olarak pek çok kişinin adı eserde geçer. Bu kişilerin birçoğu devletin üst kademesinde bulunan ve beylerbeyi, tımar defterdarı gibi üst düzey devlet görevlileridir. Dolayısıyla *Menşeu'l-inşa*'da taşra bürokrasisinden pek çok kişinin adı ile karşılaşırız. Mektupların başında mektubun kimden kime niçin yazıldığına dair ayrıntılı bir başlık bulunur. Başlıklarda mektubu kaleme alan veya aldırın kişinin konumu ve mektubun kaleme alınma nedeni gibi ayrıntılı bilgiler bulunabilir. Mektubu yazan ile yazdırın arasında en azından bir tanışıklık olması gerekir. Nitekim mektubu yazan ve yazdırınlar arasında arkadaşlık, meslektaşlık ve hemşerilik gibi bağlar görülmektedir. Bunlardan özellikle bir münasebetle yazılan mektuplar dikkati çekiyor. Mektuplarda yakın ilişkiler kurduğu insanlarla yakınlık derecelerini açıklar. Buna göre Lâlâ Mustafa Paşa, Âlî'yi oğlu olarak görmekte ve onu "oğlum" şeklinde hitap etmektedir: Lâlâ Mustafa Paşa gibi bir gazinün kendisini "oğlum" diye kabul ettiğini ifade eder (238b, 211a).

Bir başka mektupta Mahmut Ağa isimli kişi, Merhum Lâlâ Mustafâ Paşa'nın Halep Vâlisî iken vefât iden Mehmet Paşa merhûmun oğulluğu olarak tanıtılıyor (195a).

Menşeu'l-inşâ'da adı geçenlerden biri de "Cihan Dede"dir. Âlî'yi Bağdat'a görevli olarak gittiğinde karşılayanlar arasında Cihan Dede de bulunmaktadır. Âlî, Bağdat şairlerine oraya gideceğini önceden bildiren ve konusu Kerbelâ olan 12 beyitlik bir gazel kaleme alır. Bağdat'a

ulaştığında otuz kadar şair kendisine kaside, tarih ve gazel sunar. Bu şairler arasında "Cihan Dede" diye tanınan Kelâmî de bulunmaktadır (AKSOYAK, 2005: 143-144). Ahdî, onun Kerbelâ'dan olduğunu söylüyor. Genç yaşta Hz. Hüseyin dergâhında Hüseyin Dede'ye bağlanmış, Acem diyarına seyahat ederek önemli kişilerin sohbetlerinde bulunmuştur. "Cihan Dede" diye de anılmaktadır. Ahdî tezkiresini yazdığında Hz. Hüseyin dergâhında şeyh olarak bulunmaktadır (KURNAZ, 1997: 136-157). Âlî, *Menşeu'l-inşâ*'da Kelâmî Dede'nin şairlik yeteneğini övdükten sonra Kerbelâ'da inşa ettirdiği sebilhanenin tevliyatını 994 yılında ona bıraktığını söylüyor: “*sühenverân-ı Kerbelâ'nun be-nâmı ve gazel-güyân-ı enâmun muhayyil-i kelâmı dârende-i ruk'a-i kirâmı Mevlânâ Dervîş Kelâmî ki ebnâ-yı zamân ve ferzendân-ı hurde-bünyân mâ-beynlerde Cihân Dede demekle ma'rûf ve eben 'an-ceddin uzûbet-i lisân ve halâvet-i zebân ile mevsûfdur. İşbu sebîl-hâne-i latîfe tevliyati izâz u ikrâmına bâis ve yevmî üç akça vazîfe ile meşrûtiyeti mâ-sadak-ı nass-ı kerîm vâki olup sene erbaa ve tis'in ve tis'a mi'e Ramazânî'l-mübârekenün guresinden tevcih olunup 'alâ-sebîli't-temessük bu vesîka-i sahîha ketb olındı ve sâhibü'l-hayrât cânibinden mezbûrun yedine def kılındı (89a-89b).”*

Âlî, görevi gereği pek çok yerde bulunmuştur. Gezdiği yerlerde de pek çok kişi ile tanışmış ve birçok olaya tanık olmuştur. Mektuplarda adı geçen yerlerden bazıları Âlî'nin görevi dolayısıyla bulunduğu yerlerdir. Bazı yer adları da mektubu kaleme aldırın kişiye bağlıdır. Âlî'nin görevi dolayısıyla sınır boylarında bulunduğunu biliyoruz. Bu etkiyle de *Menşeu'l-inşâ*'da özellikle imparatorluğun sınır boylarında cereyan eden olaylara bağlı olarak en küçük birimden sancaklara kadar pek çok yer ismi geçiyor. Mektuplarda en çok geçen yer adları sırayla Halep, Şîrvan, Erzurum, Mısır, Bağdat, Yemen, Van, Bosna ve Gürcistan'dır. Kilis (Bosna'da), Halep, Bitlis, gibi imparatorluğun en uç noktaları, yer adı olarak geçer. Büyük yerleşim yerlerinin yanında küçük kazalar, nehir, köprü ve kale isimleri de eserde yer alır. Âlî, köprü tamiri dolayısıyla yazdığı arzı halde **Bosna** sancağında **Kobaş** kazasına bağlı **Virbaş**, **Virbâniye** ve **Sane** isimli üç nehirden de söz ediyor. Kobaş sancağı defterdarlığı Âlî'nin çok istediği bir görevdir. Âlî buranın aslında çok da önemli bir görev olmadığını belirtmek için “**Bosna**'da **Kobaş** defteri ki âid ü râciadan dûr ve mücerred bir **Kuru** nâmıyla meşhûrdur” şeklinde tarif eder. Kale olarak da **Berevdin** (kastel) 214b, **Kars Kalesi** (258a), **Karupa** 200a, 200b, **Lonçaryek** 263a, **Uzun** (Kale) 214a, **Zadere** 214b ve **Zimmî** 273a kaleleri anılır. Serdar Mustafa Paşa'nın Gürcistan hakimi Levendoğlu Aleksandır Han'a yazdığı mektupta geçen isimlerden bazıları şöyledir: **Gürel**; Gürcüce, Guria'dır. Bazı belgelerde Güryol olarak da geçer. Zegem de Gürcüce *Zagemi* kelimesinden gelmektedir. Osmanlılar Şaplıca adını da verirler. Kakhet krallığının

başkenti. Girem, Kakhet'in iki başkentinden biri. Kakhet kralları Osmanlı belgelerinde, "Zegem ü Girem hâkimi" olarak zikrediliyor. Âlî de bu yer isimlerini aynı şekilde kullanır (MOSTRAS, C., 1995; TUĞLACI, 1985).

Sonuç olarak *Menşeü'l-inşâ*'da yer alan 79 mektupta, Âlî'nin hayatı ve eserlerinin yanında devrin siyâsî ve sosyal durumuna; diğer devletlerle münasebetlerine ilişkin pek çok bilgi bulunmaktadır. Âlî'nin kendisi hakkında bilgi verdiği mektuplarda durumunu, eserlerini ve sanatını abartılı ifadelerle anlatma çabası içinde olduğu görülüyor. Mektuplar, genellikle zor durumda bulunan veya devlet kademesindeki konumunu bir aracı vasıtasıyla düzeltme çabası içinde olan insanlar tarafından kaleme alınmıştır. Dolayısıyla Âlî de dahil olmak üzere insanların durumunu değiştirmek amacıyla durumlarını abartmaları veya istedikleri makamlarda bulunanların yetersiz olduklarını ileri sürdükleri de olmaktadır. Osmanlı Devleti'nin diğer devletler karşısındaki konumunu, uyguladığı politikaları, başta nişancılık olmak üzere çeşitli kurumlardaki bozuklukları, bürokratların terfi ve tayin isteklerini; imparatorluğun çok farklı bölgelerindeki rüşvet, güvenlik ve imar gibi sorunları yansıtmaları bakımından *Menşeü'l-inşâ* önemli bir kaynak eserdir. Bununla birlikte mektuplarda Âlî'nin zaman zaman ölçüyü kaçıran eleştirilerinin dozunu arttırması, kendisini ilgilendiren konularda objektiflikten uzaklaşması, eserin kaynak değerini azaltması da ihtiyatlı kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

Nüshaları

Menşeü'l-inşâ'nın bilinen en önemli nüshası Bayezit kütüphanesi Veliyyüddin Efendi no:1916'dır. Bu nüsha çok kullanıldığından kaynaklarda, eserin sadece bir nüshası olduğu sanılmıştır. Oysa Ahter Ali'nin tezinde ve ondan naklen İbnülemin Mahmut Kemal'in *Menakıb-ı Hünerveran Önsözü*'nde *Menşeü'l-inşâ*'nın nüshalarını haber veriyor. Her iki araştırmacının verdiği kütüphane numaralarını kontrol ettik ve yurtdışı kataloglarını taradık. Sonuçta eserin şu nüshalarını tespit edebildik:

1.V.: Bayezit Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr:1916/3. *Menşeü'l-inşâ*'nın en önemli nüshası İstanbul Bayezit Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1916 numaralı mecmuanın 183b-282a varakları arasında bulunuyor (İNAL, 1926, 94). Talik yazıyla kaleme alınan mecmuanın 5b-106b'de Âlî'nin *Riyazü's-sâlikîn* mesnevisi; 107b-182a'da *Camiü'l-buhur* adlı mesnevisi bulunmaktadır. Nüshanın sonunda "bunun yazımı İstanbul'da, 1010 yılının Ramazan ayının dördünde/26 Şubat 1602, Sultan Mehmet Han camiinde, öğle vakti bitti." yazılıdır.

2. F.: Flügel, Viyana nr: 290. I, 267: Nesih. 1b-150b yaprak. 15 satır. İstinsah tarihi bulunmuyor (FLÜGEL, 1865: 268). Viyana nüshası

da Bayazıt Kütüphanesi nüshasını aynen takip ediyor. Ayrıca nüshada herhangi bir karalama bulunmuyor. Bu sebeple Viyana nüshasının Veliyyüddin Efendi nüshasından istinsah edildiğini kesin olarak söyleyebiliriz.

3. E.: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, nr: 3436. Bu nüshadaki (79b-80a) arasında bulunan mektup Veliyyüddin Efendi nüshasının 192a-194 yapraklarındadır (ATSIZ, 1968: 4, 50). Ancak Atsız'ın belirttiği gibi bu nüshada Âlî'ye ait bir değil 13 mektup bulunmaktadır. Ancak mecmua oldukça düzensizdir. Birkaç sayfa numarası birden buluyor. Dağılan parçaların yeniden ciltlenmiş olması muhtemel. Söz konusu 13 mektup verdiği bilgiler bakımından Veliyyüddin 1916 nüshası ile hemen hemen hiçbir farklılık göstermiyor. Mecmuada farklı yapraklarda bulunan Âlî'nin mektupları şunlardır: **a.** *Mevlânâ Azmî Efendi şehzâde Sultân Mehmed Han'a Hâce oldukça tehniyet olunmuşdur* (V.=Veliyyüddin Efendi, 122b; E=Esat Efendi, 7b). **b.** *Sûret-i berât-ı Hâkim-i Bitlis alâ-vechi't-te'bîd nişân-ı mekârim-feşân-ı hakanî ve tigrâ-yı garrâ-yı ragbet-nümâyî nusret-ârâ-yı cihân-sitânî* (V.94b, E. 9b) **c.** *Münşî tarafından Rumili beğlerbegiyi Musahib Mehmed Paşa'ya* (V.40a, E. 19b). *Menşeu'l-inşâ'nın* V. nüshasındaki (40a) mektup, E. nüshasında (E. 16b), *Münşî cânibinden Rumili beylerbeyi Musâhib Mehmed Paşa'ya* başlığı yeniden yazılmıştır. Başlık V. nüshasının 34a yaprağındaki mektuptan alınmıştır. **d.** *Mîr-livâ-i Bosna cânibinden Dergâha arz dur* başlıklı mektup (V.32b), E. nüshasında (19b), *Dergâh-ı âlem-penâha arzun dibâcesidür* başlığı altında verilmiş. **e.** V. nüshasındaki (15b), *Münşî cânibinden nehc-i zarâfet ü üslûb-ı nezâketle zurefâ nüdemâ belki eviddâ-i kudemâdan bir yâr-ı câna yazılmışdur* başlığı taşıyan mektup E.'de 57b'dedir. **f.** Başlığında *Kuzâtdan birine alâ-tariki't-techîl gönderilen mektûbdur.* yazan mektup V. ve E nüshasında da bulunuyor (V. 96a, E. 47b). **g.** *Münşî cânibinden zeâmet mahlûli recâsına Sadr-ı azam Mehmed Paşa'ya arz-ı hâl-i musanna ve nâme-i belâgat-nişân-ı mülemmadur* başlığı altındaki mektup V nüshasında 34a, E.'de 147b'de yer alıyor.

4. Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Mehmed, nr: 429/1. toplam 429 yaprak olan ve talik yazı ile kaleme alınan bu mecmuanın başında mektup örnekleri bulunuyor. Bu nüsha Katalok kaydında *Menşeu'l-inşâ* adıyla yer alıyor; ancak içinde *Menşeu'l-inşâ*'dan herhangi bir mektup yer almıyor. Nüshanın 71-81. varakları eksiktir. 82b-123a arasında Âlî'nin *Bedü'r-rukûm* adlı eseri bulunuyor (BAŞARAN: 2004, 1).

5. Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 3294/2 (MFA 2392/2): Burada da Âlî adına kayıtlı bir münşeat bulunuyor. Ancak bu Âlî elif harfi ile yazıldığından eser, bu adı veya mahlası kullanan başka

birine aittir. Mecmuada Âlî'ye ait bir gazel, bir tercibend ile bahr-ı tavilden bir beyit kayıtlıdır.

6. Adnan Ötügen, nr: 2359: Mecmuanın başında *Mustafa Âlî'nin Menşeü'l-inşâ olması ihtimali vardır* notu düşülmüş. Mecmuada gerçekten de bir münşeât ve devamında da *Mihr ü Vefa* mesnevisi geliyor. Ancak *Münşeât* Âlî'ye değil; ismini tespit edemediğimiz başka birisine aittir. Çünkü mecmuadaki arz-ı hallerden hiçbirisi Âlî'nin *Münşeât*'ında bulunmuyor. *Münşeât*'ın ardından bir *Mihr ü Vefa* mesnevisi geliyorsa da bu mecmuadaki mesnevi de Âlî'ye ait değildir. Âlî'nin *Mihr ü Vefa* mesnevisi Mefâîlün Mefâîlün Faûlün vezninde (AKSOYAK, 2003: 45-71); mecmuadaki mesnevi Fâîlâtün Fâîlâtün Fâîlün veznindedir.

7. Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, nr: 1803. 1b-229b. Bu mecmua, Âsâr-ı Âlî Efendi başlığı ile kayıtlıdır. Mecmuada sadece 95b-150b yaprakları arasında Âlî'nin *Füsûl-i Hâl* adlı eseri bulunuyor.

8. Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, nr: 280. 1b-219b. Bu numarada, *Münşeât-ı Âlî* adıyla bir mecmua kayıtlıysa da eser Âlî'ye ait değildir.

9. Millet Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr: 441. 1b-275b. *Münşeâtü'l-Âlî* adıyla kayıtlı bulunan bu mecmua, çeşitli mektup örneklerini içermesine rağmen Âlî'ye ait mektup bulunmuyor.

10. Hacı Selim ağa, Hüdâ Efendi, nr: 1710. (76b-116b) İnşâ-yı Murassa adıyla Âlî adına bir eser bulunuyorsa da incelenememiştir.

KAYNAKLAR

- AKSOYAK, İ. Hakkı, (1997), “Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Sadeî-i Sad-güher Adlı Antolojisinin Önsözü”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sivas, S. 5, s.305.
- AKSOYAK, İ. Hakkı, (2003), “Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Mihr ü Vefâ Mesnevisi”, *Diriözler Armağanı*, Ankara, s. 45-71.
- AKSOYAK, İ. Hakkı, (2003), *Gelibolulu Mustafa Âlî Tuhfetü'l-uşşâk*, İstanbul 2003, 1-60.
- AKSOYAK, İ. Hakkı, (2005), “Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bağdatlı Rûhî'ye Etkisi”, *Bilgi*, Bahar, S. 33: 137-147.
- AKÜN, Ömer Faruk, (1989), “Âlî Mustafa Efendi (Edebî yönü)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, C.II, s. 421.

- ALLEN, W.E.D., (1971), *A History of The Georgian People: From the beginning down to the Russian conquest in the nineteenth century*, Barne and Noble.
- ATSIZ, Nihal, (1968), *Âli Bibliyografyası*, İstanbul, s.4, s.50.
- BABİNGER, Franz, (1992), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 148.
- BAŞARAN, Orhan-Mehmet ATALAY, *Gelibolulu Mustafa Âli, Hayyâm'a Nazireler*, Erzurum 2004.
- BURSALI TAHİR, (1322), *Müverrihîn-i Osmaniyeden Âli ve Kâtip Çelebi'nin Tercüme-i Hâlleri*, Selanik.
- ÇERÇİ, Faris (Basılmak üzere olan çalışma), *Gelibolulu Mustafa Âli ve Sultanlara Öğütler (Nushatü's-selâtin)*, Kayseri.
- ERAVCI, H., Mustafa, (1998), *Âli's Nusret-nâme*, (Basılmamış Doktora tezi), Edinburgh, C.II.
- ERAVCI, H., “Mustafa, (2003), Gelibolulu Mustafa Âli'nin Nusret-nâme Adlı Eserinin Osmanlı Diplomatîği Bakımından Ehemmiyeti”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 4.
- FLEİSCHER, Cornell H., (1996), *Tarihçi Mustafa Âli, Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, (Çeviren: Ayla Ortaç), İstanbul, s.129.
- FLÜGEL, Gustav, (1865), *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, C.I, s.268.
- GÜMÜŞ, Nebi, (1999), "Osmanlıların Gürcistan'ı Fethi ve İslâmlaşma Hareketleri (XVI. Yüzyıl)", *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Ankara, C. I, s. 326-335.
- HAKSEVER, Halil İbrahim, (1995), *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeati*, İnönü Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- İLÂYDIN, Hikmet-Adnan Sadık Erzi, (1957), “XVI. Asra Âid Bir Münşeât Mecmuası”, *Bulleten*, Ankara, s. 222-252.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, (1926), *Menakıbu'l-hünerveran*, İstanbul, s. 94.
- İNALCIK, Halil, (2003), *Şair ve Patron*, Ankara.
- KINALIZADE HASAN ÇELEBİ, (1989), *Tezkiretü'ş-şuarâ*, (Haz.: İbrahim Kutluk), Ankara, C. II, s.593.

- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, (1993), *Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, Ankara.
- KURNAZ, Cemal, (1997), “Rûhî'nin Dostları”, *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, (1988), “Münşeat Mecmualarının Osmanlı Diplomatîği Bakımından Ehemmiyeti“, *Tarih boyunca Palagrofya ve Diplomatik Semineri*, İstanbul 169-176.
- MOSTRAS, C., (1995), *Dictionnaire Geographique de L'empire Ottoman*, (Tıpkıbasım) İstanbul.
- OKUMUŞ, Ömer, (1993), “Câmî Abdurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C.7, s.94-99.
- ŞEKER, Mehmet, (1997), *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Mevâidün Nefâis Fî-Kavâidi'l-Mecâlis*, Ankara, s. 57-58.
- Şemseddin Sami, (1311), *Kamusü'l-alâm*, İstanbul, C.IV, s. 3050.
- TUĞLACI, Pars, (1985), *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul.